

KAPITÁNY BALÁZS

Erdélyi magyar népesség-előreszámítás

Csata István–Kiss Tamás: *Népesedési perspektívák.*
Az erdélyi magyar népesség regionálisan tagolt előreszámítása
húsz és harminc éves időtávra.

Kolozsvár, Kriterion, 2007.

A Kriterion Kiadónál az Erdélyi Társadalom sorozatban megjelent kötet specialitását kettős jellege adja: egyfelől tudományos értelemben kiemelkedő teljesítmény, másfelől társadalompolitikai szempontból adhat gyakorlati segítséget az erdélyi magyar oktatáspolitikának, általában a politikai és kulturális elitnek. A szerzők ismertetik az alkalmazott módszert, a múltra és a jelenre vonatkozó felhasznált illetve becsvált adatokat, illetve a hipotéziseket. Az adatokból és hipotézisekből következő eredményeket először általános szinten, majd a választási küszöb szempontjából, végül középfokú oktatási régiók, azaz az egyes középfokú intézményi központok vonzáskörzete szerint mutatják be.¹

¹ A középfokú oktatási régiók lehatárolása és ismertetéséről lásd: Mohácsék Magdolna–Kiss Tamás: *Oktatási-nevelési támogatás. Oktatási régiók Erdélyben.* Kolozsvár, Iskola Alapítvány, 2007.

Az erdélyi magyarság számának és arányának gyors, és ami legalább ennyire lényeges, régiók szerint erőteljesen differenciált csökkenését prognosztizálja a könyv. Az előreszámítás alapváltozatának eredményei szerint az erdélyi magyarság létszáma a 2002-es 1,43 millió főről harminc év alatt 2032-re egymillió főre csökken, Románián belüli aránya 6,6%-ról 5,6%-ra esik vissza. A népességvesztés nem lesz egyenletes: míg a szórványmegyék magyarsága mintegy megfelelődik, a székely területeken a népességfogyás aránya lényegesen alacsonyabb (16–17%) lesz. A nem egyenletes népességvesztés értelemszerűen differenciáltan érinti az egyes régiók iskoláit, de a kép néhány területen egyértelműen a magyar oktatási rendszer felszámolódását vetíti előre: például Temes megyében a magyarság megfelelőzése mellett 60–70%-os gyermekszám-csökkenéssel lehet számolni a kötet adatai szerint. A mellékletek és bőséges adattáblák nyilvánvalóan az oktatási rendszer tervezését szolgálják, segítségükkel 2032-ig az egyes – megyeszintű, illetve megyéknél kisebb – oktatási régiókban évről évre meg lehet becsülni a különböző oktatási szinteken előreláthatóan beiskolázható diákok számát.

Korábban már jelentek meg munkák, amelyek foglalkoztak az erdélyi magyarság lélekszámának előreszámításával,² ez a könyv azonban ezektől jelentős mértékben különbözik: hosszabb időtávra, pontosabb alapadatokból és kimunkáltabb hipotézisek alapján, ráadásul regionális bontásban is elkészíti a számításokat.³

A népesség-előreszámítás a demográfiának bizonyos értelemben a csúcsteljesítménye. Egyfelől a számítás elvégzése komoly módszertani, matematikai felkészültséget, programozási és számítástechnikai ismereteket igényel, másfelől a számítások kiindulópontjaként pontos és megbízható demográfiai alapadatokra van szükség, harmadrészt pedig a hipotézisek, forgatókönyvek megfogalmazása általános társadalomtudományi ismereteket igényel. Nehezíti a munkát, hogy egy kisebbségi közösség előreszámítása lényegesen összetettebb feladat, mint egy állam népesség-

² Hablicsek László–Tóth Pál Péter–Veres Valér: *A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása, 1991–2021*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentései. 78. Budapest, 2005.; Vasile Ghețu: O proiectare condițională a populației României pe principalele naționalități (1992–2025). *Revista de Cercetări Sociale*, 1996. 1. sz. 77–105.

³ Csak az érdekesség kedvéért. 2021-re – ez az az időpont, ameddig mindhárom előrejelzés elkészült – az erdélyi magyarság létszámát jelen előreszámítás 1145 ezerre, a budapesti előreszámítás 1089, míg a bukaresti hozzávetőleg 1245 ezerre becsüli.

gée, mivel esetükben a születés, a halálozás és a migráció tényezői mellé felsorakozik még egy elem: az asszimiláció.

Módszertan és adatállományok

A szerzők által alkalmazott vegyes népszámlálási-népmozgalmi alapadatokra építő kohorsz-komponens típusú előreszámítási módszer megfelel a demográfia szaktudományos követelményeinek. Az ennek alapján közölt adatok meggyőzőek. Ráadásul azzal, hogy az előreszámításban éves bontást alkalmaztak, nagyfokú precizitásról tettek tanúbizonyságot, hiszen a népesség-előreszámításokban többnyire ötéves kohorszokkal dolgoznak. Lényeges számítási tudásról tesz tanúbizonyságot, hogy a kivándorlás becslésekor a kivándorlók esetén nem stabil, hanem változó korstruktúrával számoltak.

Módszertanilag innovatív kiegészítések találhatók a regionális előreszámításokban is: ilyen például a regressziós modellek segítségével becsült kistérségként eltérő 'etnikai reprodukciós arányszám'. A szerzők módszertani felkészültsége tehát megfelel a legmagasabb standardoknak. Ennek hangsúlyozása azért nem felesleges udvariaskodás, mert igen sokáig a népesedési kérdéssel foglalkozók tevékenységét Erdélyben valamiféle félamatőr jelzővel lehetett illetni, ugyanis az érdeklődéshez és a szorgalomhoz sok esetben nem társult – nem társulhatott – megfelelő szaktudományos módszertani ismeret. Az elmúlt évtized ezen a téren nagyon komoly változást hozott, ennek a változásnak mintegy reprezentatív jele, betetőzése ez a kötet.

Módszertani téren kritikaként legfeljebb az vehető fel, hogy a szerzők igyekeztek olvasmányossá tenni a szöveget, s érezhetően a lehetőségek határáig óvakodtak a népesség-előreszámításokra általában oly jellemző képletek, matematikai levezetések szövegbe illesztésétől. Mindent, amit lehetséges volt, inkább mondatokban, mintsem képletekben írtak le. Ez az eljárás azonban minden valószínűség szerint csak kevés olvasónak jelent fájdalmat, és előnye, hogy lényegesen megkönnyíti a könyv gyakorlati hasznosítását.

A számításokhoz felhasznált adatállományok esetén már összetettebb a kép. Az előreszámítások kiindulópontjaként a szerzők különböző forrásokból származó népszámlálási, népmozgalmi-, vándorlás- illetve oktatásstatisztikai adatokat használtak fel. A vándorlásstatisztikai adatok forrása magyarországi Központi Statisztikai Hivatal (KSH), az oktatási

régiók lehatárolásához használt adatok az Iskola Alapítvány adatbázisából származnak. A fennmaradó adatok a hivatalos román statisztika adatai. Romániában a Nemzeti Statisztikai Intézet (INS) a népszámlálásokon túl, a népmozgalmi adatgyűjtések esetén is (születési, házassági és halotti lapokon) regisztrálja az érintett nemzetiségét, és ezekben segíthetné az előreszámításokat. A probléma azzal van, hogy ezeket az adatokat nem teszik közzé, és nem feltétlenül megbízhatóak. A nem nyilvános adatok használata tudományos szempontból kényszermegoldásnak tekinthető, hiszen így a számítások más általi megismétlésének, leellenőrzésének lehetősége nem adott. Nem tudatos hamisítás gyanújáról van szó, de ismerve például a magyarországi halálügyi statisztikák pontatlanságait, vagy azt, hogy a házasságkötéskor bementett foglalkozási struktúra köszönő viszonyban sincs más adatokkal, kérdéses, vajon mennyire lehetnek megbízhatóak a szóban forgó etnikai adatok. Veres Valér, évenként összevetve az erdélyi magyar termékenységre vonatkozó népszámlálási és a népmozgalmi statisztikai adatokat, arra a következtetésre jut, miszerint „felvetődik, hogy az anyakönyvi adatok ellenőrizhetetlen módon hiányosak, így a termékenység megyénkénti elemzésére nem alkalmasak, s ráadásul regionálisan eltérő mértékben torzítanak”⁴

Ghețău (aki szintén népmozgalmi statisztikák alapján dolgozott, de nem a gyermek, hanem az édesanya – úgy látszik szintén regisztrált – nemzetiségéből indult ki) bár elsősorban a cigányság kapcsán, hangsúlyozza fenntartásait. Úgy látja, hogy az anyakönyvekből származó születési arányszám „enyhén alábecsüli a magyar kisebbség valós születési arányszámát”⁵ A Kárpát-medencei előreszámítás készítői szintén szembesültek azzal, hogy a megszerzett népmozgalmi statisztikai adatok irreálisan alacsony születésszámokat közölnek, mint írták: „a születésszám revízióra szorul.”⁶

A gondok érzékeltetésére a legfontosabb termékenységi mutató, a teljes termékenységi arányszám⁷ kérdését. A mutató mértéke a különféle szerzőknél nagy mértékben eltér egymástól, egyazon évre 1,03 és 1,23

⁴ Veres Valér: A romániai magyarság termékenysége 1992–2002 között, regionális összehasonlításban. *Erdélyi Társadalom*, 2004. 1. sz. 90.

⁵ Vasile Ghețău (2004a): A romániai románok, a romániai magyar etnikai kisebbség és Magyarország demográfiai helyzetének összehasonlítása (1992–2002). *Demográfia*, 2004. 3–4. sz. 215.

⁶ Habclicsek–Tóth–Veres i. m. 32.

⁷ A teljes termékenységi arányszám, bevett angol rövidítéssel TFR a demográfia egyik legfontosabb, igen összetett módon kiszámolható mutatószáma, amely azt

között ingadozik.⁸ Ha kulcsfontosságú adatok esetén ilyen lényeges eltéréseket találunk, ráadásul a számítások megismétlésére nyilvános alapadatok híján nincs mód, az óvatosság indokoltnak tűnik

Indokolt lett volna, hogy a szerzők alaposabban körüljárják az adatforrások minőségének, és a köztük való választás kérdését, hiszen három lehetőség is rendelkezésükre állt. Először is lehetett volna kizárólag a népmozgalmi statisztikákból becsülni a termékenységi adatokat.⁹ Másodszor kizárólag a népszámlálási adatokból is kiszámíthatók lettek volna az erdélyi magyarság termékenységi mutatói. Az ilyenféle népszámlálási adatokból becsült termékenységi mutatók jól ismertek a demográfiában, mivel igen sok olyan populáció van, amelyről megbízható cenzus adatok állnak rendelkezésre, de a népmozgalmi adatközlés hiányos, vagy megbízhatatlan.¹⁰ Vasile Ghețau a nyers születési arányszám esetén az első számítást el is végezte és 7.5‰-kel szemben 9.5‰-et értéket kapott a magyar kisebbségre vonatkozóan (a románság esetében 9.9‰), ami arra utal, hogy a kedvezőtlenebb korstruktúra hatását kiszűrve, a magyarság teljes termékenysége semmivel sem maradna el a románságétól. (Ghețau 1,4-es értéket határozott meg mindkét etnikai csoportra.)

Emellett harmadik lehetőségként merült fel, hogy a népszámlálási adatok alapján egy korrekciós tényezővel módosítani lehetett az anyakönyvi adatokból kiszámolt értékeket. A szerzők, a Kárpát-medencei előreszámításhoz hasonlóan,¹¹ ez utóbbi utat választották, azonban nem

mutatja, hogy az adott időpont termékenységi viszonyainak állandósulása esetén egy nőnek élete folyamán átlagosan hány gyermeke születne.

⁸ A 2002. évre vonatkozó négy adatközlés : a Csata–Kiss (2007) szerzőpáros könyve; Ghețau (2004a) i. m., Veres Valér: A romániai magyarság 1992–2002 közötti természetes népmozgalma európai kontextusban. In: Kiss Tamás (szerk.): Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben. Kolozsvár, RMDSZ, 2004.; Kiss Tamás: Az erdélyi magyar népességet érintő természetes népmozgalmi folyamatok: 1992–2002. Uo. A megadott értékek a következők: Veres– 1,08, Ghețau – 1,03, Kiss – 1,09; a Csata–Kiss-féle korrigált adat pedig 1,23.

⁹ Ghețau (2004a) i. m.; Veres (2002) i. m.; Kiss (2004) i. m.

¹⁰ A módszerről ld. pl.: United Nations Population Division: Manual X: *Indirect Techniques for Demographic Estimation*. New York: United Nations, 1983.; Eduardo E. Arriaga: *Estimating fertility from data on children ever born by age of mother*. International Research Document, no. 11. U. S. Bureau of the Census, Washington D. C., 1983.

¹¹ Habclicsek–Tóth–Veres azonban szerencsétlen módon nem a termékenységet korrigálták felfelé, hanem a vegyes házasságok modelljét térítették el, mondván „nem kívántuk »megítélni« a statisztika jóságát, ezért olyan tényezőben kerestük a meg-

indokolták választásukat és a korrekciós eljárást sem ismertették a szükséges pontossággal.

Az 'etnikai pesszimizmus' mint a hipotéziseket meghatározó keret

Az erdélyi magyar népességtudománnyal foglalkozó szakemberek már több mint egy évtizede publikálják azokat a tudományos elemzéseket,¹² amelyek napjainkra megfelelő tudományos háttéranyagot jelentenek a termékenységre, halálozásra, migrációra, illetve asszimilációra vonatkozó megalapozott jövőbeli hipotézisek kimunkálásához. A szerzők ismerik ezeket az elemzéseket, és kifejezetten innovatív módon támaszkodnak rájuk, így például Szilágyi N. Sándor intergenerációs asszimilációt becsülő eljárását¹³ frappáns módon használják fel. Az előreszámítás szerzőinek tehát egyértelműen rendelkezésükre áll az a szaktudományos ismeretanyag, amely a megbízható eredményekkel járó munka előfeltétele.

A könyvvel szembeni legkomolyabb szakmai kifogás az lehet, hogy – sok erdélyi magyar értelmiségivel együtt – túl pesszimista, méghozzá valamiféle szelektív etnikai pesszimizmus jellemzi. Ez nem lenne baj, ha ez az 'etnikai pesszimizmus' nem nyomná rá a bélyegét a tudományos hipotézisekre, és így közvetve az ezekből következő objektívnek tűnő eredményekre is. A népesség-előreszámítások lényege, hogy készítőik különféle forgatókönyveket készítenek és ezen forgatókönyvek hatásaival számolnak. Szerzőinkre azonban jellemző, hogy amennyiben a romániai magyarságról van szó, csak rossz vagy rosszabb forgatókönyveket tudnak felvázolni, pozitív elmozdulás lehetőségében nem is igazán gondolkodnak.

A könyv efféle 'etnikai pesszimizmusát' három szinten mutatjuk be: először egy egyszerű példával retorikai szinten, másodsor egy lényeges és konkrét hipotézis esetén (termékenység), ezután pedig érintőlegesen felsorolva olyan pontokat, amikor a szerzők akarva-akaratlanul pesszimizmust vittek a modellbe.

Nézzük ezt a pesszimizmust először egy olyan idézet példáján, amely retorikai szinten bemutatja a könyv alapállását: „amennyiben fel-

oldást, ami anélkül eredményez többlétszületést, hogy a nők termékenysége, illetve a kimutatott születésszám változna.” Vö.: i. m. 36.

¹² A teljesség igénye nélkül: a *Magyar Kisebbség*, 2002. 4. sz.; *Erdélyi Társadalom*, 2004. 1. sz.; Kiss (2004) i. m. stb.

¹³ Szilágyi N. Sándor: Észrevételek a romániai magyar népesség fogyásáról, különös tekintettel az asszimilációra. *Magyar Kisebbség*, 2002. 4. sz.

tételezzük, hogy a vegyes házasságok aránya nem emelkedik jelentős mértékben (a jelenlegi 18 százalékhoz képest), és/vagy a vegyes családon belüli etnikai szocializációban nem történik magyar szempontból hátrányos eltolódás (ahhoz képest, hogy a vegyes családok 1/3-ad részében regisztrálták a gyermekeket magyarként).¹⁴ Ebből az idézetből kitűnik, hogy a szerzők fejében meg sem fordul annak a lehetősége, hogy a vegyes házasságok aránya esetleg még csökkenhet is, vagy a vegyes családokban a magyarként regisztrált gyermekek aránya növekedhet, tehát azt gondolják, hogy a jelennel szembeni alternatíva csak a rosszabb lehet. Márpedig, ha belegondolunk, természetesen nem zárható ki más irányú változás sem. Nincs semmiféle demográfiai törvény arra, hogy egy kisebbségi közösségben a vegyes házasságok aránya csak nőhet, vagy legfeljebb stagnálhat. Nem amellet érvelnék, hogy a vegyes házasságok aránya csökkenni fog, de az igenis lényeges, hogy egy előreszámítás esetén nem zárható ki ez a forgatókönyv sem. Hasonlóképpen nem zárható ki az sem, hogy a vegyes házasságokban a magyar identitású, vagy 'potenciális magyar iskolába járó', 'potenciális magyar szavazó' gyermekek aránya növekedhet.

A fenti példa után érdemes megvizsgálni az erdélyi magyarság termékenységének a kérdését. A szerzők a rendelkezésükre álló népmozgalmi adatok alapján alapesetben azt feltételezik, hogy az erdélyi magyarság teljes termékenységi arányszáma a kiindulási évben (vagyis 2002-ben) 1,23, és ez 2022-re 1,5-re, 2032-re 1,7-re nő. Románia összlakosságában ugyanez az arány 2002-ben 1,28, 2022-ben 1,55, 2032-ben 1,75.

Ezek a feltételezések külön-külön nem tűnnek pesszimistának, sőt, a Romániára vonatkozó hipotézisek lényegesen optimistábbak, mint az ENSZ előrejelzése,¹⁵ hiszen ez utóbbi 1,4–1,5 körülire becsli 2030-ban a teljes termékenységi arányszámot. (Vasile Ghețau – egyébként termékenységi szempontból igen optimista – előreszámítása 2030-ra 1,9-es TFR-ral számol.¹⁶)

¹⁴ Lásd. 44. old.

¹⁵ United Nations Population Division: *World Population Prospects (Revision 2006)*. CD-ROM. New York, UNPD, 2007.

¹⁶ A nem demográfus olvasóban felmerül a kérdés: miért olyan biztosak abban a demográfusok, hogy mind Romániában, mind Magyarországon a termékenység egyáltalán nőni fog? Ennek – nagyon leegyszerűsítő magyarázata – az, hogy a rendszerváltások óta megfigyelt termékenység-csökkenés két tényezőre bontható fel: egy 'valódi' csökkenésre, és egy termékenységi mintaváltásból következő csökkenésre. Az utóbbi értelemszerűen egy ideiglenes hatás, és előbb vagy utóbb

Az 'etnikai pesszimizmus' azonban nem is ebben nyilvánul meg, hanem abban, miszerint nem indokolt, hogy a szerzők valamiféle törvényszerűségként azt feltételezik, az erdélyi magyar nők termékenysége a romániai átlagnál 0,05-tel alacsonyabb lesz az egész előreszámítási periódus alatt. Fontos látnunk, hogy ez az első pillanatra nem jelentős különbség kiindulási alapként a románság arányának növekedését eredményezi a modellekben. Ez a feltevés azonban nem tűnik megalapozottnak.

A könyvben TFR-ra vonatkozó adatokat vitatható népmozgalmi statisztikák alapján 1989-től közöltek, azokat utólag korrigálták a népszámlálási adatok alapján. Ha ezeket az adatokat és a korrekciós eljárást elfogadva összevetjük az erdélyi magyar és romániai TFR-t, azt tapasztaljuk, hogy 1997 óta a különbség elhanyagolható. Több tényből is arra következtethetünk, hogy már a jelenben sem igaz, miszerint az erdélyi magyarság teljes termékenységi arányszáma egyértelműen alacsonyabb lenne a románságénál, és a jövőben minden valószínűség szerint meg fogja haladni azt. Ezt több dolog is alátámasztja.

Egyfelől az elmúlt évtizedekben – sok, egyébként nem szerencsés társadalmi változás hatására – az erdélyi magyarság szerkezete termékenységi értelemben szerencsés, magasabb gyermekvállalási kedvvel rendelkező rétegek irányába tolódott el. Így az erdélyi magyarságon belül a falvakban, illetve a székely tömbben lakók aránya nőtt, miközben a románság gyorsan városiasodott, és iskolázottsága is lényegesen meghaladja a gyöngén iskolázott és erős értelmiségi kivándorlástól sújtott magyarságét. Amennyiben a város és falu közötti különbség a termékenység tekintetében fennmarad – márpedig ismereteink szerint ez fog történni, ha nem is a mai mértékben –, az immár a románságot sújtja nagyobb mértékben.

Az a tény is a magyar etnikum tartósan nagyobb termékenységre utalhat, hogy a magyarországi magyarság termékenysége a romániai kényszerintézkedéseken alapuló népesedéspolitika megszűnése óta összességében elég jelentős mértékben meghaladja a románságét, a magyarországi TFR az 1990 óta eltelt 16 évből 13-ban meghaladta a romániai értéket. A megbízhatónak tekinthető (pl. ENSZ) független

– az átlagos gyermekvállalási életkor növekedésének megszűntekor – fizikai okokból véget kell hogy érjen. Ekkor a termékenység is nőni fog, de a másik tényező – a 'valódi' csökkenés – miatt nem fogja elérni a rendszerváltás előtti értéket. A kérdés 'csak' az, hogy a két tényező egymáshoz viszonyított aránya milyen, vagyis az emelkedés meddig fog tartani.

előrejelzések szerint a következő évtizedekben a magyarországi érték alapvetően meg fogja haladni a romániaiakat. Ennyiben tehát az olyan közkeletű érvek, miszerint a magyarság gyermekvállalási kedve általában alacsonyabb lenne a románságénál, nem állják meg a helyüket.

Végül, mint már említettük, maguk a 2002-es népszámlálási adatok, ha azokból becsüljük a termékenységet, szintén arra utalnak, hogy a magyar etnikum korspecifikus termékenysége valójában ekkor sem marad el a románétól.¹⁷

A termékenység alulbecslése által okozott problémákat jól be lehet mutatni a Kárpát-medencei előreszámítás példáján – Veres Valér akkori töredékes adatokból származó becslése alapján 1997 és 2001 között 1,05 volt az erdélyi magyarság teljes termékenységi arányszáma, bemutatót könyvünk szerint azonban ekkor legalább 1,26 körül volt. Mivel a korábbi, irreálisan alacsony mérték szolgált kiinduló-értéknek, ez jelentős mértékben befolyásolta az eredményt is – negatív irányban.

A szerzők a termékenységhez hasonlóan a kivándorlásnál is per definitionem azzal számolnak, hogy a románság kivándorlása kisebb lesz a magyarokénál. A magyarok jövőbeli vándorlási egyenlege – nem meglepő módon negatív irányban – túl van becsülve, elsősorban azért, mert a kivándorlási adatokból kiindulva egyáltalán nem számolnak a részleges visszavándorlás lehetőségével.¹⁸

A szerzők arra sem gondolnak, hogy a magyar kivándorlók korstruktúrája a jövőben feltehetően szerencsésebb irányba mozdulhat el, mint a románké, így kisebb arányban csökken a termékeny életszakaszban lévő nők száma. A generációk közötti asszimilációs folyamatok becslésekor pedig egyáltalán nem számolnak azzal, hogy házasságok egy jelentős része még a gyermekek kiskorában felbomlik, ez pedig csökkenti a egyes házasságokból következő etnikai veszteség mértékét. Ráadásul a egyes házasságok bomlékonyabbak, mint a homogén magyar házasságok, ez a bomlékonyság pedig paradox módon tovább csökkenti a magyarság intergenerációs asszimilációs veszteségét. (És egyik oka

¹⁷ Ld. Ghețău (2004a) i. m. Más kérdés, hogy természetesen ez a teljes termékenységi többlet nem lesz képes ellensúlyozni a rosszabb korstruktúrából, és az asszimilációból biztosan, a kivándorlási többletből esetleg származó hatásokat, így a magyarság aránya Erdélyben továbbra is csökkenni fog.

¹⁸ Ne feledjük a századfordulón Amerikába, vagy 1956 után Magyarországról kivándorolt magyarság 25–30% visszatért, indokolatlannak tűnik annak a feltételezése, hogy Erdélybe senki sem fog visszatérni.

lehet annak, hogy a népszámlálások adatai kevesebb vegyes házasságról számolnak be, mint a népmozgalmi statisztikák.)

Társadalompolitikai következtetések

A könyv társadalompolitikai, elsősorban oktatáspolitikai használatára elsősorban a gyermeklétszámok, illetve az ezek alapján indítható osztályok számának jövőbeli előrebecslése ad lehetőséget. A népesség-előreszámítások kapcsán mindig komoly kérdés, hogy azok eredményeit mennyire lehet aprópénzre váltani, vagyis mi az a részletesség, ameddig ezekből az eredményekből konkrét intézkedéseket lehet levezetni.

Nyilvánvaló, hogy minél nagyobb az időtáv, kisebb a területi egység, illetve minél több közvetítő tényező kerül a létszám és a társadalmi jelenség közé, annál kevésbé lehet az intézkedéseket tervezni. Az indítható osztályok számát például a gyermekszámmal szinte egyenlő mértékben meghatározza egy másik, alapvetően az állami szabályozástól függő tényező: a minimális osztálylétszám. Az, hogy a születéskor a kórházban magyarként bejelentett gyermekekből hány fogja a magyar nyelvű oktatást választani, szintén egy olyan szorzó, amelynek mértéke a 0-tól akár jóval 1 fölé is nőhet. Utóbbi például a vegyes házasságokban született gyermekek, vagy egy magas presztízsű iskola tehetik lehetővé.

Az oktatási adatok bizonytalan előre-jelvezhetőségének illusztrálására két gonoszkodó példát hoznék fel. Ha a szerzőpáros – vagy akárki más – 1990-ben az akkori magyarországi népszámlálási adatok alapján előreszámítást készített volna a magyarországi német oktatás 2007-es várható helyzetéről, akkor nagyon negatív képet kellett volna felvázolnia: alig 30.000-esről mintegy 20.000 főre csökkenő, tipikusan szórványban élő, erőteljesen asszimilálódott, erősen előregedett közösség képét, egy-egy évfolyamban a gyermekek száma csupán 150–170 fő. Ezzel szemben 1990 és 2007 között a német nemzetiségi (nem nyelvoktató!) iskolarendszer tanulólétszáma nőtt, és noha az 1990-es népszámlálás szerint 1988-ban csupán 155 német nemzetiségű gyermek született, 18 év elteltével mégis 321-en érettségiztek a magyarországi német nemzetiségi oktatási rendszerben.

Vagy ahogy az 1990-es romániai népszámlálás adataiból egyáltalán nem lehetett levezetni azt, miszerint jelenleg Bákó megyében az állami oktatásban évfolyamonként 100–150 diák tanulja a magyar nyelvet (nem számítva az iskolán kívüli foglalkozásban résztvevőket), ehhez hasonlóan

azt se tudjuk a demográfiai adatokból levezetni, hogy 2020-ra Bákóban kiépül-e a magyar tanítási nyelvű iskolák rendszere, vagy esetleg csak egy Rekecsin mellett álló romépület emlékeztet-e majd a jelen törekvéseire.

Az adatok értelmezésekor tehát figyelembe kell venni, hogy azok nem kőbe vésett számok, hanem inkább orientáló jellegű háttér-információk, és gyakorlati jelentőségük elsősorban a közép- és felsőfokú oktatás megszervezésre szempontjából van. Például alkalmas a közép- és felsőfokú iskolák körzeteinek, méreteinek meghatározására, így annak megbecslésére, hogy szükség van-e Dévában két magyar nyelvű középfokú oktatási intézményre, vagy hogy reális költségráfordítással tartósan fenntartható-e a középfokú magyar oktatás Szamosújváron és Désen is stb.

Az elemi és az általános szintű oktatás esetén a könyv által használt járásnyi, megyényi oktatási régiók túl nagyok ahhoz, hogy 6–14 éves gyermekek számára valódi területi egységként funkcionáljanak. Az ezen a téren valós egységként funkcionáló mikrotérségek lélekszáma viszont túl alacsony ahhoz, hogy a hagyományos kohorsz-komponens módszerű előreszámítás adatai használhatók legyenek.¹⁹ A tervezés azonban ezeken az alsó fokokon szórvány és vegyes vidéken elengedhetetlen, hiszen ha itt nem tartható fenn a jelenlegi elérési arány, a közép- és felsőfokra vonatkozó számok illúzióvá válnak. Ezen a szinten a tervezésnek a mikrotérségi iskolarendszerek feltérképezésére kell alapulnia. Ebben az irányban Erdei Itala és Márton János munkájával²⁰ megtörtént az első igen nagy lépés: az oktatási rendszer leírása és a stabilizációhoz szükséges (sok esetben még kezdetleges, de vitaalapnak legalább alkalmas) javaslatok megteremtése. A két kötet tehát elméletileg kiegészítheti egymást – a rövid távú óvodai, elemi és alapfokú tervezés szempontjaira az utóbbi, míg a közép- és hosszú távú, szakiskolai líceumi és felsőfokú oktatás tervezésekor a népesség-előreszámítás adatai lehetnek irányadók. Így különösen fájó, hogy a két elemzésben használt területi kategóriák nincsenek egymással összehangolva: az előreszámításban használt 43, illetve a kistérségi iskolahálózati elemzésben használt 59 területi egység viszonya kaotikus.

¹⁹ Ennek oka némi leegyszerűsítéssel az, hogy igen kis lélekszámú csoportok demográfiai magatartásánál a véletlen ingadozások hatása sokkal erőteljesebb, mind a mögöttük meghúzódo trendé, így előreszámítás helyett elsősorban valószínűség-számítási kérdés például a várhatóan születendő gyermekek számának megbecslése.

²⁰ Márton János (szerk.): *Romániai magyar kistérségi iskolahálózatok*. Kolozsvár, Erdélyi Magyar Tudományos Társaság, 2007.

Az elmúlt év során több olyan erdélyi magyar vizsgálat, elemzés készült, amelyek a hagyományos ún. tiszta tudomány irányából az alkalmazott társadalomtudományi kutatások irányába lépnek el. Az ilyen munkák háttérében az a kimondott-kimondatlan remény húzódik meg, hogy az erdélyi magyar elit megfelelő cselekvési önállósággal (autonómiával) fog rendelkezni ahhoz, hogy saját jövőjét, oktatási rendszerét befolyásoló lépéseket tegyen. A szórvány jövője szempontjából valóban létkérdés, hogy ez a cselekvési önállóság valamilyen szinten megvalósuljon. Fontos azonban az is, hogy az erdélyi magyarság öngazgatásban és társadalompolitikai tervezésben az elmúlt évtizedekben nem sok tapasztalatot szerzett elitje megtanulja, hogyan kell olvasni és értékelni az efféle kutatási eredményeket.

Tudománytörténeti tapasztalatok szerint a népesség-előreszámításoknak komoly szerepe lehet a politikai elit magatartásának befolyásolásában. Így például Magyarországon az 1981-es népesség-előreszámítás megdöbbentően negatív számai a döntéshozó-végrehajtó elit körében komoly vitákat váltottak ki, és ezeknek egyértelmű szerepük volt az 1984-es népessédszámpolitikai intézkedéscsomag létrejöttében. Ez a mai szemmel sikeresnek tekinthető intézkedéssorozat hozzájárult ahhoz, hogy 2007-ben Magyarország lélekszáma valóban meghaladta azt a számot, amelyet az 1981-es előreszámítás jelzett. Kívánatos lenne, hogy a Csata–Kiss-féle kötet számai Erdélyben is hasonló reakciókat váltsanak ki.